

*До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

*Фонтанська дорога 23
м. Одеса
65009*

В І Д Г У К

**офіційного опонента на дисертацію Прижбило Олександра Віталійовича
"Імпульсивна злочинність: кримінологічні проблеми вивчення та
запобігання", подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних
наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право**

Вивчення рукопису дисертації та автореферату дисертації Прижбило О.В., ознайомлення з публікаціями здобувача, дають підстави для попереднього висновку про те, що дослідження виконане на належному науково-методологічному рівні, є самостійним та завершеним, отримані нові науково обґрунтовані результати в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання.

Актуальність теми зумовлено тим, що за умов сьогодення людство та всі суспільні та державні утворення, у тому числі й Україна, як частина світового устрою, переживає багато змін, перебуваючи в кардинально новій політичній, економічній, духовно-ідеологічній ситуації порівняно з кінцем ХХ століття; її основними ознаками є соціально-господарська стагнація, політична, культурно-виховна та морально-психологічна невизначеність. Складність і суперечливість соціально-економічного й політичного розвитку нашої країни зумовлюють потребу в теоретичному осмисленні й розробці науково обґрунтованого інструментарію, за допомогою якого можна зробити ефективнішим процес державної розбудови. Без теоретичного знання, що безпосередньо слугує конкретній державотворчій практиці, неможливе виконання стратегічного завдання — побудови демократичної держави й громадянського суспільства на теренах України.

Слід також враховувати, що на теперішній час визначальними для суспільного буття України є низка взаємопов'язаних явищ і подій, що суттєвим

чином впливають як на масову, так і на індивідуальну свідомість. Такими факторами виступають несприятлива суспільно-політична ситуація, зумовлена кризовими та передкризовими явищами, військовими діями на тимчасово окупованій території України, що сприяють зростанню рівня незаконного обігу зброї, вибухових речовин, боєприпасів, збільшенню інтенсивності терористичної діяльності. Наявні кризові явища в економічній та кредитно-фінансовій сферах, зниження рівня життя основної маси населення викликають соціальне напруження і пов'язані з ним ескалацію насильства та поширення деструктивних форм поведінки в усіх їх проявах. Сукупна дія вищенаведених чинників суттєво підвищила рівень криміногенних загроз взагалі, призвела до зростання криміногенного потенціалу частини населення, в тому числі пов'язаного з імпульсивною, раптовою готовністю частини громадян до девіантної поведінки та навіть до вчинення злочину.

Актуальність дисертаційного дослідження підтверджується також тією обставиною, що воно виконано у межах плану науково-дослідної роботи кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська юридична академія» на 2016-2020 рр. «Теоретико-методологічні засади та прикладні проблеми протидії криміналізації суспільства: інтеграційний вимір» як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на тему «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Наведені судження свідчать про те, що дисертаційне дослідження Прижбило Олександра Віталійовича "Імпульсивна злочинність: кримінологічні проблеми вивчення та запобігання" є своєчасним і актуальним.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Зміст дисертаційного дослідження свідчить про те, що автором використана значна за обсягом загальнотеоретична та спеціальна література як українських, так і зарубіжних

вчених, а також чинне законодавство, що дало можливість піддати науковому аналізу різноманітні підходи та точки зору щодо досліджуваної проблеми.

Наукові положення, висновки та рекомендації дисертанта видаються достатньо обґрунтованими з огляду на те, що ним використано достатню кількість літературних джерел (список літератури містить 181 джерело), опрацьовано наукові підходи до досліджуваної проблеми та за суміжними проблемами, проаналізовано ступінь їх наукової аргументованості.

Автором окреслено коло проблем, які або не знайшли свого відображення в науковій літературі, або недостатньо досліджені й потребують подальшого вивчення (стор. 2 автореферату, стор. 3, 6 дисертації).

Об'єкт та предмет дослідження (стор. 3 автореферату та стор. 16 дисертації) в цілому співвідносяться з метою та завданнями дослідження. Так, об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з проявами імпульсивних актів злочинної поведінки, а предметом дослідження є кримінологічні проблеми вивчення та запобігання імпульсивної злочинності. При цьому **метою** роботи (стор. 2 автореферату, стор. 5 дисертації) визначено обґрунтування концепції та кримінологічне вивчення імпульсивної злочинності.

Для досягнення поставленої мети дисертантом відокремлено низку **дослідницьких завдань**, а саме: розглянути імпульсивну поведінку як психологічну основу імпульсивних злочинів; запропонувати концепцію та поняття імпульсивної злочинності та імпульсивних злочинів, а також описати методику їх дослідження; охарактеризувати критерії розмежування імпульсивних та вольових злочинів; розкрити кримінально-правові аспекти імпульсивних злочинів; здійснити класифікацію імпульсивних злочинів; охарактеризувати кримінологічні ознаки осіб, які вчиняють імпульсивні злочини; запропонувати концепцію детермінантів імпульсивних злочинів; визначити етапи механізму імпульсивного злочину; обґрунтувати рівні профілактики імпульсивної злочинності; розкрити віктимологічні аспекти профілактики імпульсивної злочинності (стор. 2 автореферату, стор. 5 дисертації).

Виходячи зі змісту автореферату дисертації та тексту дисертаційного дослідження можна дійти висновку, що поставлена мета дисертантом досягнута, а поставлені дослідницькі завдання виконані.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих в дисертації. Дисертаційне дослідження ґрунтується на вдалому поєднанні автором методологічних засад наукового пошуку з ґносеологічно виправданими методиками дослідження і способами відбору та аналізу емпіричного матеріалу. У дисертаційному дослідженні використано комплекс загальнонаукових і спеціально-наукових методів, які забезпечили об'єктивність аналізу предмета дослідження і стали основою всебічного кримінологічного вивчення імпульсивних злочинів.

В основу дисертації покладено діалектичний метод дослідження правових явищ, за допомогою якого досліджено поняття імпульсивних злочинів (підрозділ 1.3). Логічний метод обумовив послідовність викладення матеріалу, його узгодженість, дав можливість сформулювати визначення та висновки, які впливають із викладеного матеріалу. Метод гіпотези використано при висуненні теоретичної концепції злочинної імпульсивності (підрозділ 1.5). За допомогою системно-структурного методу визначено класифікацію імпульсивних злочинів та їх детермінанти (підрозділи 1.4, 2.2). Формально-логічний метод застосовувався для тлумачення та розмежування понять і деяких наукових категорій (підрозділи 1.2, 1.3, 3.1). Методи узагальнення й моделювання були використані при дослідженні пропозицій щодо профілактики імпульсивних злочинів, а також деяких змін в законодавстві (підрозділи 3.1, 3.2). Метод вивчення документів (формалізований контент-аналіз) надав змогу здійснити вибірку вироків з Єдиного реєстру досудових рішень, за допомогою яких було сформовано та опрацьовано репрезентативну емпіричну базу дисертаційного дослідження (підрозділи 1.3, 2.1).

Теоретичною базою дисертаційної роботи стали наукові праці в галузі теорії права, кримінального, кримінально-виконавчого права, кримінології, загальної та соціальної психології тощо.

Емпірична база дослідження підтверджує та відбиває висунуті гіпотези та теоретичні висновки й практичні рекомендації, розроблені, сформульовані та надані особисто дисертантом. Емпіричну основу дослідження становить вибіркова сукупність 560 вироків з Єдиного державного реєстру судових рішень за злочини, що мають ознаки імпульсивних, опрацьовані методом контент-аналізу понад 11 000 вироків з Єдиного державного реєстру судових рішень за 2010- 2015 роки, звіти Генеральної прокуратури України про стан злочинності за 2016-2017 роки (стор.3 автореферату, стор. 6 дисертації).

Наукова новизна одержаних у дисертації результатів полягає в тому, що в межах цілісного наукового дослідження обґрунтовано низку нових положень, висновків і рекомендацій, що мають важливе теоретичне та практичне значення, а також визначається самим змістом сформульованих у ній наукових положень та пропозицій по вдосконаленню чинного кримінального закону та практики його застосування. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто автором.

Заслужують на позитивну оцінку висновки та рекомендації дисертанта, розроблені ним особисто, що свідчить про певний особистий внесок в науково-теоретичне та практично-перетворювальне опрацювання кримінологічні проблеми вивчення та запобігання імпульсивної злочинності.

Дисертантом **вперше** розглянуто імпульсивну поведінку як психологічну основу імпульсивних злочинів, а також її зв'язок з неусвідомленими психічними процесами; обґрунтовано власну концепцію та дано поняття імпульсивної злочинності як виду деструктивної соціальної активності; доведено, що імпульсивні злочинні акти характеризуються мінімальним рівнем усвідомлення перебігу фактичних обставин діяння; виділено характерні ознаки імпульсивних злочинів; на теоретичному рівні запропоновано розподіл умисної форми вини на вольове ставлення (прямий та непрямий умисел) та злочинну імпульсивність; запропоновано термін «афективний злочин», який є

різновидом імпульсивних злочинів; наведено детермінанти імпульсивних злочинів; запропоновано рівні та основні напрямки профілактики імпульсивної злочинності.

Заслуговують на схвалення намагання дисертанта піддати ґрунтовному науковому аналізу існуючі теоретичні положення та наукові напрацювання, що дозволило **удосконалити** класифікацію імпульсивних злочинів; критерії розмежування імпульсивних злочинів з іншими виділеними в літературі реактивними злочинами – звичними та ситуативними. Дисертантом обґрунтовано, що звичні та ситуативні злочини можуть вчинятись у формі імпульсивних злочинних вчинків, а імпульсивні злочинні акти є окремим видом реактивних злочинів.

Автором зазначено, що в результаті дослідження **дістали подальшого розвитку** теоретичні аспекти кримінологічних ознак осіб, які вчиняють імпульсивні злочини; наукові розробки щодо розподілу вини на вольове ставлення та імпульсивність; пропозиції щодо врахування ознак імпульсивності для Особливої частини КК України тощо.

Апробація результатів дисертації. Дисертація виконана та обговорена на кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні положення роботи були оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, засіданні круглого столу, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток правового регулювання у Східній Європі: досвід Польщі та України» (м. Сандомир, Республіка Польща, 27–28 січня 2017 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (м. Одеса, 19 травня 2017 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки» (м. Харків, 15-16 вересня 2017 року); Круглому столі «Community policing – нова парадигма діяльності поліції» (м. Одеса, 23 листопада 2017 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку»

(м. Запоріжжя, 23-24 березня 2018 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 року).

Публікації дисертанта, перелік яких міститься і в авторефераті, і в дисертації, а також сам автореферат відображають зміст дисертаційного дослідження та розкривають основні положення, що виносяться на захист. Основні положення дисертаційного дослідження викладені у дванадцяти публікаціях, п'ять з яких – наукові статті, опубліковані у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, одна стаття – у зарубіжному періодичному виданні.

Оцінка змісту дисертації, її структури та завершеності в цілому. Зміст та структура дисертації відповідає меті та завданням, які були сформульовані автором дослідження, відбиває наукову новизну та актуальність проблеми.

Зміст автореферату та основні положення дисертації – ідентичні.

Дисертацію подано у вигляді рукопису і вона складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (181 найменування) та оформлена у відповідності до вимог МОН України.

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, охарактеризовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про їх апробацію і впровадження, а також про кількість публікацій, структуру й обсяг роботи.

Розділ 1 «Теоретичні засади дослідження імпульсивних злочинів» складається з п'яти підрозділів, у яких розглянуто імпульсивну поведінку як психологічну основу імпульсивних злочинів, розмежовано злочини з імпульсивною та вольовою поведінкою, розкрито поняття імпульсивних злочинів та методикау їх дослідження, здійснено класифікацію імпульсивних

злочинів, а також окреслено кримінально-правові питання імпульсивного злочину.

Дисертантом імпульсивну поведінку відмежовано від різного роду рефлексів та інстинктивних дій, які не усвідомлюються особою та не можуть бути кримінально-значимими. Відзначено, що при вивченні кримінально-значимої поведінки людини практично доводиться мати справу з двома видами власне дій (на відміну від рухів) – з вольовими та імпульсивними діями, тому автоматичні дії (рефлекси та інстинкти) не можуть прирівнюватись до імпульсивних злочинних проявів.

Заслуговує на увагу висновок, що імпульсивна поведінка як психологічна основа імпульсивних злочинів – це емоційно-експресивна система поведінкових актів соціально-психологічного характеру, що загрожують нанесенням шкоди та спонукають особу до злочину під впливом криміногенної мотивації та ситуації..

Автором надається власне визначення досліджуваного явища, згідно з яким імпульсивна злочинність визначається як вид деструктивної соціальної активності, що проявляється в імпульсивних актах злочинної поведінки – імпульсивних злочинах, які розподіляються на дві категорії: імпульсивні злочинні вчинки та імпульсивні злочинні акти.

Дисертантом зазначається, що у вигляді імпульсивних злочинних актів можуть вчинятись, зокрема, вбивство, в тому числі – в стані сильного душевного хвилювання (ст.ст. 115, 116 КК України), нанесення різного ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, у тому числі – в стані сильного душевного хвилювання (ст.ст. 121, 122, 123, 124, 125 КК України), вбивство та нанесення тілесних ушкоджень при перевищенні меж необхідної оборони (ст.ст. 118, 124 КК України) тощо.

При цьому автором також наведено коло злочинів, які не можуть вважатись імпульсивними: це злочини з конкретною направленістю, в яких є чітко визначений мотив і спеціально сформована мета (господарські, у сфері службової діяльності, у сфері використання електронно-обчислювальних

машин (комп'ютерів) тощо); злочини, які мають тривалість в часі (продовжувані, триваючі); багатоепізодні (які передбачають постановку проміжних цілей, а інколи спеціальних знань); вчинені у формі бездіяльності, а також з виною у формі необережності.

В цьому ж розділі описано методику аналізу імпульсивних злочинів, що була обрана з урахуванням мети і завдань дослідження, а також оприлюднені результати власного дослідження імпульсивних злочинів.

Автором запропоновано власну класифікацію імпульсивних злочинів, критерієм якої став психічний стан особи при вчиненні злочину і виділено чотири види імпульсивних злочинів: 1) злочини осіб з психічними аномаліями; 2) злочини осіб у стані сп'яніння; 3) злочини, вчинені під дією афективних станів; 4) аномально-афективні злочини. Відзначено, що існують випадки, коли зазначені стани існують окремо при вчиненні імпульсивного злочину, однак дуже часто вони поєднані між собою.

Розділ 2 «Кримінологічне вивчення імпульсивної злочинності» містить три підрозділи та присвячений характеристиці осіб, які вчиняють імпульсивні злочини, детермінантам та етапам механізму імпульсивного злочину.

Дисертантом обстоюється точка зору, що імпульсивний злочин як ситуативне діяння не формує особи злочинця в негативному її розумінні, адже такі особи не мають усталеної антисоціальної спрямованості та їх можна віднести до випадкового та ситуативного типу злочинців..

Автором запропоновано низку факторів, що, на його думку, призводять до ситуації імпульсивного злочину, а саме: 1) недостатній рівень освіти; 2) конфліктні та стресові ситуації, які провокують імпульсивне реагування осіб; 3) незайнятість суспільною працею; 4) надмірне вживання психоактивних речовин та алкоголю; 5) невротизація та психопатизація суспільства.

В цьому ж розділі відзначається, що імпульсивним злочинам властивий згорнутий механізм злочинної поведінки, етапами якого є докримінальний, кримінальний та посткримінальний.

Розділ 3 «Профілактика імпульсивної злочинності» складається з двох підрозділів, в яких розкриваються поняття, рівні та віктимологічні аспекти профілактики імпульсивних злочинів.

Дисертантом запропоновані наступні особистісно-ситуативні напрямки спеціально-кримінологічної профілактики імпульсивних злочинів: 1) ситуативна профілактика кризових ситуацій; 2) інформаційно-виховна пропаганда населення; 3) залучення громадськості до профілактики імпульсивних злочинів; 4) зменшення ситуативних детермінант злочинної поведінки.

На думку автора індивідуальний рівень профілактики має бути представлений комплексом психолого-психіатричних заходів та впливати на психічне здоров'я осіб, схильних до вчинення імпульсивних злочинів, при цьому спеціальна віктимологічна профілактика імпульсивної злочинності повинна включати в себе: виявлення потенційних жертв, аналіз поведінки та особистісних характеристик яких свідчить про високу ймовірність стати жертвою імпульсивного злочину; застосування до виявленої категорії потенційних жертв заходів навчання, виховання та забезпечення особистої безпеки, а також психологічний напрямок впливу на особу.

Зроблені **загальні висновки** за дисертацією (стор. 164-169 дисертації) достатньою мірою відображають наукові результати дисертаційного дослідження та в них в концентрованому вигляді викладені загальні теоретичні висновки по роботі, а також містяться конкретні пропозиції дисертанта, що заслуговують на увагу и можуть бути предметом наукової дискусії при подальших дослідженнях проблем громадського впливу як одного з основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених.

Теоретичне та практичне значення дисертаційного дослідження визначається можливістю використання розроблених положень, пропозицій та рекомендацій в подальших наукових розробках кримінально-правових та кримінологічних проблем, що підтверджується доданими до дисертації актами впровадження.

Теоретичні положення дисертації та висновки і пропозиції дисертанта логічно пов'язані між собою, їх реалізація в змозі вдосконалити чинне законодавство та практику його застосування. Детальний, поглиблений і аргументований розгляд більшості питань теми дисертаційного дослідження дозволив дисертанту висловити ряд пропозицій по вдосконаленню чинного законодавства, які заслуговують на увагу.

Робота написана на гідному науково-теоретичному рівні хорошою літературною мовою.

Позитивно оцінюючи науково-теоретичну і практичну значущість дисертаційного дослідження Прижбило Олександра Віталійовича "Імпульсивна злочинність: кримінологічні проблеми вивчення та запобігання", його наукову новизну та можливість використання пропозицій і рекомендацій дисертанта для вдосконалення чинного законодавства та практичної діяльності у зазначеній царині, слід відмітити, що робота не позбавлена певних положень, що мають суперечливий або дискусійний характер та потребують додаткової аргументації під час публічного захисту, а саме:

1. Під час публічного захисту бажано пояснити чому автором об'єктом дослідження визначено «суспільні відносини, що виникають у зв'язку з проявами імпульсивних актів злочинної поведінки» (стор. 3 автореферату, стор. 5 дисертації), що є штучним звуженням кола проблем, що піддані аналізу дисертантом. Адже об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію й обране для дослідження. Виходячи з цього та ґрунтуючись на змісті автореферату та дисертації, об'єктом дослідження доцільно було б визначити суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються в зв'язку вчиненням імпульсивних злочинів та запобіганням їм.
2. Потребує додаткової аргументації позиція автора, згідно з якою обґрунтовуються підстави виділення вольового ставлення та злочинної імпульсивності як категорій умислу, а також окремого виділення злочинної імпульсивності, що на його думку «дозволяє упорядкувати

класифікацію існуючих в кримінальних правовідносинах психологічних явищ, які на даний момент ще не знайшли свого відображення в кримінальному законодавстві» (стор. 10 автореферату). При цьому на сторінках роботи не сформульовано відповідних пропозицій щодо внесення змін до діючого Кримінального кодексу України.

3. Розділ 2 дисертації присвячений кримінологічному вивченню імпульсивної злочинності, при цьому він містить характеристику осіб, які вчиняють імпульсивні злочини, детермінанти та етапи механізму імпульсивного злочину. Відтак, автором проігноровано усталену у вітчизняній кримінології практику, згідно з якою кримінологічне вимірювання злочинності проводиться шляхом виявлення таких основних статистичних показників, як: рівня злочинності чи групи досліджуваних злочинів, їх коефіцієнтів, структури, динаміки тощо, а також відомостей про особистість злочинця та судження дослідника про рівень латентності. Проігнорувавши такий важливий показник, як латентність, автор припускається прикрої гносеологічної помилки, адже від визначення рівня латентності залежить визначення загального рівня досліджуваного явища, що дає змогу визначити реальну його суспільну небезпечність та поширеність, а також дієвість й ефективність заходів запобігання.

4. Дисертантом в Розділі 3 роботи досліджена профілактика імпульсивної злочинності та віктимологічні аспекти такої діяльності (стор. 13-14 автореферату, стор. 130-163 дисертації). Слід зазначити, що в кримінології панівною є трирівнева структура спеціально-кримінологічного запобігання злочинності, яка складається з таких напрямків діяльності: кримінологічної профілактики, відвернення та припинення злочинів. В свою чергу кримінологічна профілактика охоплює різноманітні за характером, змістом, сферою й методами застосування заходи із виявлення та впливу на криміногенні явища і процеси, безпосередньо пов'язані з вчиненням злочину. В залежності від різновиду таких явищ і процесів кримінологічну профілактику поділяють

на профілактику випередження, обмеження, усунення та захисту. Робота значно виграла б за умови визначення дисертантом специфічних заходів профілактики імпульсивних злочинів, змістовно спрямованих саме на профілактику випередження, обмеження, усунення та захисту та визначення кола суб'єктів такої діяльності.

Висловлені зауваження можуть стати підґрунтям подальших досліджень та наукової дискусії під час публічного захисту, або мають характер побажань і відносяться до окремих питань теми дисертації і не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження Прижбило О.В., що виконане на належному науковому рівні, є самостійним та завершеним, отримані дисертантом нові науково обґрунтовані результати в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання.

Вищевикладене дає обґрунтовані підстави для остаточного висновку, що дисертаційне дослідження Прижбило О.В. «Імпульсивна злочинність: кримінологічні проблеми вивчення та запобігання», є актуальним, обґрунтованим, самостійним науковим дослідженням, що містить науково обґрунтовані результати та відповідає вимогам пп. 9, 11 та 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.13, а його автор — Прижбило Олександр Віталійович — заслуговує присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент:

**доцент, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого**

С.Ю. Лукашевич

